

Ritul funerar al triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit (sec. XVII - XVI î.H.)

Cultura ceramicii cu decor vălurit din a doua jumătate a secolelor XVII-XVI î.e.n. se întindea pe un teritoriu vast, cuprinzând Moldova, o parte însemnată din stepa și silvostepa Ucrainei și bazinul Donului. Deși descoperirile arheologice din ultimii zece ani s-au soldat cu rezultate apreciable în cercetarea acesteia, totuși multe probleme referitoare la viața spirituală a purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit rămân încă puțin cunoscute.

În cercetarea vieții spirituale a triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit, ca de altfel a tuturor societăților străvechi, de o mare însemnătate sunt izvoarele arheologice. În rândul acestora, pe primul loc trebuie situate ansamblurile funerare, în care se reflectă anumite norme de conduită, stratificarea socială, viața spirituală, religioasă etc.

Dacă până nu demult materialul arheologic necesar studierii ritului funerar de pe întreaga arie de răspândire a culturii ceramicii cu decor vălurit era foarte redus, astăzi este cunoscut un număr apreciabil de monumente funerare, descoperite în special de noi, în ultimii zece ani, în estul Ucrainei. Studiul nostru se întemeiază îndeosebi pe aceste materiale arheologice care ne permit, într-o măsură considerabilă, să relevăm caracteristicile ritului funerar și, în relație cu acesta, concepțiile religioase ale triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit.

Printre monumentele funerare ale acestei culturi trebuie să deosebim:

- a. morminte peste care s-au ridicat tumuli izolați;
- b. morminte aflate în interiorul unor tumuli ridicați atunci sau în tumuli mult mai vechi, cu o completare ulterioară a terasamentului movilei;
- c. morminte aflate în tumuli fără alte construcții¹

Cunoașterea ritului funerar al culturii ceramicii cu decor vălurit implică elucidarea următoarelor probleme:

1. topografia și sistematizarea tumulilor și a necropolelor tumulare;
2. construcțiile funerare de deasupra mormintelor;
3. dispunerea mormintelor în tunul;
4. construirea mormintelor;

5. datinile funerare;
6. ritualurile purificatoare;
7. inventarul propriu-zis.

1. Topografia tumulilor și sistematizarea necropolelor tumulare

Tumulii culturii ceramicii cu decor vălurit din estul Ucrainei erau plasați, de obicei, departe de surse de apă importante. Cel mai adesea, erau construiți pe înălțimi, deasupra bazinului superior al vreunei ape, într-un loc de unde râul nu era vizibil, uneori la o distanță destul de mare de acesta (peste 10 km). În mod frecvent, acești tumuli formează grupări compacte: ca, de exemplu, tumulii cercetați de noi în regiunea Vorosilovgrad, în orașele Lisiciansk și Molodogvardsk, în satele Blagovka, Privetnoe, Bolșoi Suhodol. Construcțiile funerare mai erau amplasate lângă tumuli de mari dimensiuni ridicați în epocile precedente, dar interpretarea lor ca aparținând culturii ceramicii cu decore vălurit se datorește acroșării lor la cel mai mare tumul și construirii unui terasament nou sau consolidării celui vechi, după efectuarea înmormântării peste vechea platformă.

Se cunosc cazuri când morminte ale culturii respective au fost descoperite în tumuli situați în apropierea nemijlocită a apei. De obicei, acest lucru se întâmpla atunci când mormintele erau așezate pe culmile celor mai mari tumuli ridicați anterior, după care li se făceau adăugiri. Mormintele din interiorul tumulilor examinați reprezintă înmormântări ale culturii "Srubnaia"².

2. Construcțiile funerare de deasupra mormintelor

Comunitățile culturii ceramicii cu decor vălurit obișnuiau să înalte diferite construcții funerare: tumuli din pământ deasupra mormintelor, așa-numite de bază, completări deasupra construcțiilor funerare din interiorul tumulilor, diverse construcții din lemn și piatră, încă insuficient studiate.

Analizând structura construcțiilor funerare, am remarcat următoarele tipuri: terasamente din pământ captușite spre exterior cu sau fără piatră; construcții din piatră sau lemn de diferite forme deasupra mormintelor sau în apropierea nemijlocită a acestora, cu ridicarea ulterioară deasupra lor a unor terasamente din pământ, construcții combinate din piatră și lemn deasupra mormintelor sau alături de ele, cu adăugirea ulterioară a unor terasamente de pământ.

Exemplul pentru primul tip de construcție este tumulul dezgropat de V.A. Gorodțov în satul Kamășevo, în hotarul dinspre Câmpul Lupilor³. Acest tumul avea trei culmi orientate pe linia vest-est. Terasamente marginale fuseseră săpate și jefuite cu mult timp înaintea cercetării, astfel că a fost studiată numai partea centrală. Înălțimea tumulului era de 2,2 m. La o adâncime de aproximativ 0,2 m de suprafață au fost dezvelite pietre care acopereau vârful tumulului. La 0,4 m de suprafață au fost descoperite coamele și oasele celor patru picioare ale unei vaci, tăiate din articulațiile genunchilor. La o adâncime de 1,4 m a ieșit la iveală un strat de cenușă și cărbune mărunț în care se aflau coame și picioare de vaci. Acoperișul construcției era presărat cu *loess* din groapă, deasupra căreia se afla o podină dublă din bușteni subțiri și rotunzi din stejar și mestecăn, așezați pe două rânduri. Buștenii erau carbonizați. Primului tip de construcție îi pot fi atribuiți peste 10 tumuli aflați în satele Trehibenka și Oknino, în apropierea rafinăriei de petrol din Lisiciansk, în orașul Vorosilovgrad.

Caracteristic pentru construcțiile aparținând celui de-al doilea tip este tumulul cercetat de noi în satul Privolic, raionul Lisiciansk. Acest tumul arăta de parcă ar fi fost format din trei tumuli înălțați pe rând, unul lângă celălalt. Primul, amplasat înspre sud, conținea la bază un mormânt al culturii "Iamna", în interiorul movei aflându-se câteva morminte aparținând culturii catacombelor și unul, culturii ceramicii cu decor vălurit. Spre laturile de sud-est și sud-vest ale celui de-al doilea tumul, în locul alipirii de primul, au fost descoperite morminte ale culturii "Srubnaia", peste care fuseseră făcute depuneri. Înspre nordul celui de-al doilea și strâns lipit de acesta se afla cel de-al treilea tumul. Deasupra terasamentului din pământ al acestuia, înspre latura sudică, au fost descoperite două platforme din piatră așezate în paralel una față de cealaltă⁴. Mormântul se afla înspre nordul platformelor, într-o groapă puțin afundată în pământ.

Asemănător acestui tumul este și cel din orașul Privolic, a cărui configurație e analogă celui descris mai sus. Acesta era format în același mod, din trei tumuli ridicați unul după altul, cu platforme din piatră. În primul, orientat spre sud, sub partea centrală a platformei, s-au descoperit două morminte: groapa sepulcrală și rugul funerar. Mormintele au fost descoperite înspre nord, sub cea de-a treia platformă care avea forma a două cercuri paralele. În groapa puțin afundată în pământ s-a găsit un cadru din lemn în care era depus un schelet în poziție ușor chircită, cu capul orientat spre nord. În afara cadrului au fost găsite oase de animale. Se cunosc încă opt tumuli asemănători celor descoperiți în satele Biriukovka, Bolșoi Suhodol, Prișib, Darino-Ermakovka, Nijinee, Baranikovka, Provalie și în orașele Privolie și Aleksandrovsk din regiunea Vorosilovgrad.

Al treilea tip de construcție funerară este reprezentat de tumulii identificați în orașul Privolie. Tumulul nr. 11 este format din trei tumuli ridicați pe rând. În cel de-al doilea, aflat la nord de primul și strâns lipit de acesta, a fost descoperită o platformă trapezoidală din piatră. O mare cantitate de piatră la extremități, o scobitură în partea centrală, precum și existența unor busteni sau bârne din lemn, printre pietre, au permis să se vadă, în interior, o construcție din piatră și lemn, în centrul căreia se afla mormântul.

În tumulul nr. 13, sub cea de-a doua platformă din piatră și lemn, alipită direct de prima înspre nord, nu a fost descoperit vreun mormânt, dar existența lui este atestată de o grămăjoară de pietriș fixată la margine și de un fragment de vas ornamentat cu modele în val.

3. Dispunerea mormintelor în tumul

Se poate afirma cu certitudine că mormintele au ocupat întotdeauna locul central în construcțiile funerare. Aceasta se observă deosebit de clar acolo unde la baza tumulului se află morminte ale culturii ceramicii cu decor vâluit, care provin din aceeași perioadă (fără a lua în considerație înmormântările târzii ale culturii "Srubnaia" și ale triburilor nomade din evul mediu); chiar și în cazurile în care mormintele culturii examinate se află în interiorul tumulului, ele ocupă locul din partea centrală a acestuia. Astfel de morminte se află în tumulii nr. 1 și 2 din satul Novoselovka, raionul Perevalskoe s.a. În același timp, mormintele din interiorul tumulilor, însoțite de construcții adăugate ulterior deasupra, sunt, uneori, foarte importante. Spre deosebire de cultura catacombelor, în care amplasarea mormintelor depinde strict de forma tumulului, ele fiind așezate spre marginile sale și urmând forma rotundă a acestuia, mormintele culturii ceramicii cu decor vâluit (în funcție de poziția lor) determină modificarea formei terasamentului tumulului. Astfel, mormântul aflat în tumulul nr. 2 din zona rafinării de petrol de la Lisiciansk, a fost amplasat în apropierea laturii sud-estice a tumulului, peste mormintele anterioare aparținând catacombelor. După amplasarea acestuia, tumulul a căpătat o formă ovală, alungită.

Aceeași configurație se observă și la tumulul nr. 11 din orașul Privolsk. Tipic e și tumulul nr. 13 din același oraș; astfel, acesta este constituit, la rândul său, din trei tumuli ridicați unul după altul, dispuși în lanț (fig. 1). Situația e identică în tumulii nr. 23 din satul Bolșoi Suhodol (fig. 2), nr. 11 din orașul Privolie și nr. 2 din orașul Molodobvardeisk. Sistematizarea succesivă a mormintelor se vede deosebit de clar în tumulul din satul Prișib, explorat de

S.N. Brateenko. Si pe Donul mijlociu, mormintele culturii ceramicii cu decor vâluit ocupau locul central în tumuli, iar prin amplasarea unor noi morminte se adăugau si noi terasamente. cum s-a descoperit în timpul cercetării tumulilor din apropiere de Ilmeni (tumulul 6) și Nijniaia Beduga (tumulul 3)⁵

4. Construirea mormintelor

Mormintele aparținând ceramicii cu decor vâluit din estul Ucrainei au câteva aspecte caracteristice: cadre din lemn; gropi în pământ; gropi în terasamente (existența gropilor din terasamente se constituie prin dezvelirea planșeelor de deasupra mormintelor); casete din piatră. În raioanele Nijnea Pridneprovie și Probuje există și gropi de mormânt căptușite, deși în Ucraina de răsărit astfel de construcții, deocamdată, nu sunt cunoscute.

În ansamblu, după modul de construire, mormintele se împart în două mari grupe: construite în pământ și în terasamentele tumulilor. Fiecare grupă e formată din construcții simple și complexe. Mormintele din prima grupă sunt așezate îndeosebi la baza movilei, iar cele din a doua, de regulă, sunt interioare, mormintele de la bază aparținând culturilor "Iamna" și catacombelor sau chiar culturii ceramicii cu decor vâluit. Printre mormintele din prima grupă se pare că predomină cele simple (gropile), deși superioritatea lor numerică față de mormintele complexe nu se confirmă statistic, întrucât analiza proporției numerice a mormintelor aparținând celor două grupe ne permite să tragem concluzia că, după toate probabilitățile, cele două forme de morminte se găsesc în proporții egale.

În grupa a doua, predomină mormintele simple, ceea ce se confirmă și statistic. Cu toate acestea, trebuie să spunem că, în riturile înmormântare ale culturii ceramicii cu decor vâluit în ansamblu, mormintele complexe nu ocupă primul loc, nefiind determinante, deși se întâlnesc destul de frecvent – 31,51+6,75% – comparativ cu cele din cultura "Srubnaia", în care mormintele cu cadre din lemn și casete din piatră reprezintă clar 19,8+5%.

Caracterizând construcțiile de morminte simple din prima grupă, se cuvine a sublinia relativ modesta lor adâncime în pământ (până la 0,5 m). Lungimea lor variază între 1,5-2,85 m, lățimea între 1,1-1,5 m. Dimensiunile mormintelor complexe sunt cuprinse între 1,5x1,1 și 2,3x1,7 m. Dimensiunile cadrelor din lemn pe care le conțin variază între 1,6x1,1 până la 1,96x1,33 m, proporția laturilor fiind de 1,4:1,9:1.

Proporțiile gropilor de mormânt simple și complexe din prima grupă variază între 1,2:1 și 1,7:1.

Lungimea și lățimea gropilor de mormânt din a doua grupă sunt cuprinse între $1,3 \times 1,06$ și $2,06 \times 1,66$ m. raportul laturilor fiind între 1,11:1 și 1,88:1. În mormintele complexe din a doua grupă, dimensiunile gropilor de mormânt corespund celor ale cadrelor din lemn și casetelor din piatră pe care le conțin: $1,6 \times 0,7$ până la $2,1 \times 1,33$ m. raportul dintre laturi fiind de la 1,42:1 până la 1,7:1.

Printre mormintele complexe din prima și a doua grupă, sunt extrem de frecvente gropile de mormânt cu cadre din lemn. Prin însăși realizarea lor, cadrele din lemn presupun un mare volum de muncă, executarea lor necesitând o muncă calificată, de oarecare complexitate, spre deosebire de construirea mormintelor propriu-zise. Ele erau confecționate prin folosirea unor diverse unelte metalice specializate, inclusiv unelte pentru prelucrarea lemnului (rindele). Această circumstanță constituie deja o dovadă privind existența unor diferențieri precise în comunitățile culturii ceramicii cu decor vâluit, care se reflectă și în diferențierea construirii mormintelor.

5. Ritualuri funerare

Mormintele tipice culturii ceramicii cu decor vâluit având toate particularitățile care le identifică, reprezintă aproximativ 33-4,6% din totalul mormintelor culturii "Srubnaia" a ceramicii cu decor vâluit, în timp ce mormintele aparținând culturii "Srubnaia" reprezintă 67+4,6%. Din 131 de morminte aparținând culturii ceramicii cu decor vâluit din silvostepa Donului, posedând particularități care le identifică, pe primul loc se situează mormintele cu poziția mâinilor (V-4), caracteristică culturii catacombelor, care reprezintă 79 cazuri sau 59,5-8,4%. Locul al doilea este ocupat de mormintele în care scheletele au palmele așezate pe obraji (W), acestea fiind în număr de 53 sau 40,5-8,4%.

În cultura "Srubnaia" mormintele orientate spre est, conținând un vas întreg din argilă și scheletele cu palmele mâinilor pe obraji (E-W), reprezintă 211 cazuri sau 79-4,8%. După cât se pare, această poziție a mâinilor este o caracteristică proprie culturii "Srubnaia" întrucât 237 morminte din 267 aveau această poziție. De aceea, suntem îndreptățiți a considera respectiva poziție a mâinilor (W), mult mai târziu în raport cu cea caracteristică culturii catacombelor (4).

În mormintele ceramicii cu decor vâluit, după "poziția mâinilor" pot fi distinse morminte timpurii și târzii. Primele 78 au poziția caracteristică, poziția mâinilor "de catacombă" (4) îmbinată cu lipsa vaselor întregi din argilă.

Din acestea în 51 de morminte, înhumații erau orientați spre vest. Pentru celelalte 58 de cazuri era caracteristică poziția palmelor înhumaților pe obraji și lipsa vaselor întregi din argilă. Din acestea, 31 de morminte erau cu orientarea înhumaților spre răsărit (E).

În ambele grupe principale prezentate, constatăm două tendințe fundamentale. Prima constă în orientarea înhumaților spre vest combinată cu poziția mâinilor "de catacombă", iar cea de-a doua în orientarea înhumaților spre est cu palmele pe obraji. Pentru toate mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, cum s-a remarcat deja, este caracteristică lipsa vaselor întregi din argilă. De aceea, toate celelalte morminte ale acestei culturi, pot fi considerate ca fiind intermediare, în ele putând fi găsită îmbinarea particularităților timpurii și târzii. Aceste morminte formează o grupă de mijloc. În mormintele din prima grupă scheletele au capul orientat spre vest, fiind culcate pe spate, cu o ușoară întoarcere spre partea dreaptă sau stângă, poziția bazinului și a genunchilor ușor chircită. Se cunosc cazuri în care tălpile sunt aduse spre bazin și picioarele cu genunchii în sus. Poziția mâinilor: una întinsă de-a lungul trupu-lui, cea de a doua îndoită din cot, este aceeași cu poziția mâinilor din cultura catacombelor, deși sunt cunoscute cazuri când ambele sunt întinse de-a lungul corpului, la fel cu poziția mâinilor din mormintele culturii "Iamna"

Poziția ușor chircită a scheletelor este caracteristică și pentru mormintele din grupa a doua (mijlocii) (V-W, E-4). Aici, ea se combină în unele cazuri cu orientarea spre vest a înhumaților și cu așezarea palmelor pe obraji, iar în altele – cu orientarea spre est a înhumaților, o mână întinsă de-a lungul trupu-lui, a doua – îndoită din cot. Pentru mormintele din a treia grupă (târzii) (E-W) e caracteristică așezarea înhumaților pe partea stângă într-o poziție accentuat chircită, cu palmele pe obraji, orientarea mormintelor fiind spre răsărit. Această poziție a morților corespunde întocmai poziției din mormintele culturii "Srubnaia"

6. Ritualuri de purificare în timpul înhumării

În timpul înmormântărilor, triburile culturii ceramicii cu decor vălurit, îndeplineau ritualuri purificatoare. Astfel, în tumulul nr. 3 din satul Zakotnoc, solul de la baza movilei era ars, având deasupra un strat de cenușă gros de 0.30 m, care căptușea partea inferioară a terasamentului tumulului (fig. 3.1)⁶. Straturi de cenușă au fost găsite în terasamentele tumulilor din satele Kaman-ka (T.1), Kamășevaha (T.5) la rafinăria de petrol din Lisiciansk (T.2). În câteva cazuri au fost găsite schelete incinerate parțial sau total, spre exemplu,

în tumulul nr. 2, tumulul nr. 4, din satul Stratilovka și în tumulul nr. 11, nr. 2 din satul Kovalevka, dezgropate de Gorodțov⁷ și, de asemenea, în tumulul nr. 13 și nr. 1 din orașul Privolnoc, raionul Lisiciansk, în tumulul nr. 3, nr. 6, din satul Privetnoc, raionul Stanicino-Lugansk, cercetate de noi⁸. În câteva morminte nr. 1, tumulul 2, din satul Nikoloevka nr. 4, tumulul 2 din satul Stratilatovka s-au găsit cărbuni și cenușă⁹.

Întrebuințarea varului și a ocrului în morminte, după Gorodțov, are aceeași semnificație ca și a focului. Totuși, nu numai focul și înlocuitorii săi se foloseau în ceremoniile purificatoare.

Fragmentele de ceramică găsite în morminte și în terasamentele tumulilor - e adevărat ceramică cu ornamentații în val - pot fi apreciate ca făcând parte din mijloacele folosite în practicile de incinerare din ritualurile purificatoare. Și așchiile de cremene găsite în morminte sunt legate, după toate probabilitățile de ritualurile de purificare-incinerare. Despre eventualitatea folosirii lor în obținerea focului prin scăpărare, scria și Gorodțov¹⁰.

Un alt ritual de purificare, mult mai frecvent întâlnit la triburile culturii ceramicii cu decor vălurit din silvostepa Donului, era cel al depunerii ofrandelor. Se întâlnește în morminte sub forma depunerii de alimente, unelte de muncă, arme ș.a. Atrag atenția repetatele descoperiri de coarne și picioare de oi și vaci cu copite, tăiate din articulațiile genunchilor, așezate grămadă lângă cei înmormântați sau ceva mai departe în afara cadrului din lemn sau deasupra gropii sepulcrale, iar uneori în terasamentul movilei. Astfel de ofrande pot fi daruri. Prezența uneltelor de muncă și a armelor în unele morminte o considerăm ca pe o înzestrare a celor morți cu obiectele ce le-ar fi necesare pe lumea cealaltă.

Despre existența sacrificiilor umane, la purtătorii culturii ceramicii cu decor vălurit, încă nu se cunoaște nimic.

7. Inventarul

În mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, de obicei, inventarul lipsește. În cazurile în care totuși se întâlnește, nu e bogat, dar este divers. În mod obișnuit, inventarul se compune din oase de animale (aproximativ 28%), așchii de cremene (aproximativ 15%), inele din corn și os, precum și cataramă cu două orificii (aproximativ 12%). Arareori se găsesc răzuitoare – “redresoarele săgeților antice”, topoare – ciocan din piatră, pisloage, zdrobitoare, cuțite și bare din bronz, cataramă neobișnuite din corn cu o proeminență. Câteva morminte cu vase întregi din lut ars, constituie o excepție.

Dacă statutul social al celor îngropați poate fi determinat după construcția mormântului, locul mormântului în tumul, în grupul de tumuli și, într-o oarecare măsură, după inventarul în ceea ce privește specializarea defuncțiilor, aceasta poate fi determinată numai de inventar. Din cultura catacombelor ne sunt cunoscute mormintele unor meseriași: turnători, făuritori de săgeți, țesători ș.a. Printre mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit au fost descoperite câteva având inventarul analog celui al meșterilor făuritori de săgeți din mormintele culturii Catacombelor.

Alte obiecte de inventar aflate în mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit necesită încă a li se da o interpretare adecvată. Așa, de pildă, cercetătorii atribuie, de regulă, diferitelor categorii de inventar, vasele din lemn sau argilă și oasele animalelor. Totodată, criteriul principal pentru atribuirea lor unei categorii sau alteia, nu este conținutul obiectului respectiv, care poate fi exprimat într-o noțiune unică – hrana –, ci forma și materialul din care sunt confecționate. Nivelul general al culturii unei societăți va fi reflectat în modul de depunere al hranei. Comparând între ele mormintele aparținând culturilor ceramicii cu decor vălurit, "Srubnaia" și Catacombelor, observăm că, pentru toate înmormântările e caracteristică depunerea hranei în morminte. Însă, pentru depunerea hranei, purtătorii diverselor culturi foloseau mijloacele lor specifice. Astfel, în mormintele catacombă se depunea o garnitură de masă caracteristică, constând din "cuțit", "furculițe" și linguri. "Cuțitele" erau întotdeauna metalice, deși în alte culturi și în alte epoci sunt cunoscute cuțitele din cremene și obsidian. "Furculițele" – bară cu un dinte – ovale sau, mai ales, pătrate în secțiune, puteau fi făcute din lemn, metal os. Cercetătorii le numesc sule, deși asemănarea dintre furculițe și sule e mai curând aparentă. Astfel, pentru sule sunt obligatorii dimensiunile mici și forma în secțiune rotundă. Luând în considerație presiunea mare ce se exercită asupra lor în timpul străpungerii orificiilor în piele, lemn ș.a., e imposibil ca extremitatea cu care se execută acestea să fie prea lungă, deoarece s-ar putea îndoi sau rupe. Criteriile pentru diferențierea acestor obiecte atât de asemănătoare sunt lungimea și profilul în secțiune.

Existența în morminte a oaselor de animale poate fi interpretată ca având mai multe semnificații. În unele cazuri, sunt anumite părți (coarne și picioare), sau piei, în altele sunt obiecte pentru joc (arșice ș.a.). Printre oasele de animale, însă, se întâlnește, uneori, câte un cuțit, ca în mormântul nr. 4, tumulul nr. 1, semnalat la Aleksandrovskaia, lângă Vorosilovgrad. Considerăm acest lucru ca o dovadă de netăgăduit că avem în față nu simple oase, ci o bucată de carne destinată hranei. Alimentoarele așezate în morminte puteau fi alcătuite nu numai din bucăți de carne ci și din brânzeturi, fierturi, lichide ș.a., care se

depuneau în vase diverse. Între acestea, trebuie să distingem: 1) vase în care se pregătea hrana și putea fi depusă chiar în ele; 2) vase destinate numai pentru depunerea hranei; 3) vase pentru băuturi. Cele dintâi trebuiau să fie vase din metal sau argilă, care se puneau pe foc pentru prepararea diferitelor feluri, adeseori lichide. Ele trebuiau să fie destul de încăpătoare ca volum și constituiau categoria vaselor de bucătărie, de aici excluzându-se cele din lemn. Acestea sunt vase de dimensiuni mici și nu prea adânci, care serveau pentru depunerea fierturilor dese din carne sau alte produse. Vasele din ultima grupă puteau fi din piele, lemn, lut ars și erau destinate, în general, băuturilor. Din nefericire, circumstanțele în care s-au aflat vasele din diverse materiale caracteristice culturii ceramicii cu decor vălurit s-au dovedit a fi deosebit de fragile, astfel încât, adeseori, ele nu pot fi studiate de cercetători.

Acestea sunt trăsăturile esențiale ale ritului funerar al purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit din Ucraina, cu deosebire din partea de răsărit.

În ritualurile funerare, depunerea ofrandelor și ritualurile purificatoare apar elemente ale concepțiilor religioase ale purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit. Depunerea ofrandelor în morminte sub formă de hrană, unelte, arme ș.a., constituie dovada existenței unei practici magico-religioase utilizate cu prilejul înmormântării. Depunerea ofrandelor avea caracter de ofrande – pentru hrănirea morților sau înzestrarea lor cu unele obiecte indispensabile. Această formă de ofrandă – una din cele mai vechi și semnificative ale credinței în spirite și suflet – constituia un mijloc de a îmbuna spiritele. Concepțiile despre suflet și strămutarea lui în lumea de dincolo este însoțită de apariția datinei de hrănire a morților. Aceste credințe, apărute în stadiul societății gentilice corespund celor mai vechi forme ale concepțiilor religioase – animismul. Lipsa figurilor antropomorfe în reprezentările religioase ale culturii ceramicii cu decor vălurit ne permite a presupune că triburile purtătoare ale acestei culturi se aflau în stadiul timpuriu al animismului, care corespunde trecerii societății gentilice de la colectivismul anarhic la relații mult mai complexe și diferențiate, determinate de diviziunea socială a muncii¹¹

Ritualurile purificatoare constituie o parte componentă a concepțiilor religioase ale culturii ceramicii cu decor vălurit, ca de altfel a tuturor religiilor. În pofida formelor variate, el se întemeiază, în ansamblu, pe credința în forța supranaturală a focului și a apei. Existența în colțuri diferite ale mormintelor a cărbunilor cenușii, ocrului, a vaselor din lut ars, și așchiilor de cremene – reprezintă o conexiune între diversele forme ale ritualului de purificare în care cel mai mare rol era destinat practicilor legate de foc. Indicii ale folosirii focului sunt stabilite de cercetători în incinerarea morților, în straturile de cenușă aflate deasupra mormintelor sau în terasamentele tumulilor.

Găsirea oaselor de animale deasupra gropilor sepulcrale și în construcțiile de mormânt, trebuie interpretată ca fiind ofrande purificatoare. Se cuvine a remarca că, în unele cazuri, s-au descoperit oase de animale amestecate cu fragmente de ceramică în straturile de cenușă din terasamentul tumulilor. Proporțiile ofrandelor, după V.M. Masson, "arată poziția socială a persoanelor în onoarea cărora erau depuse"¹².

În același timp, marea varietate a ritualurilor de înmormântare și purificare poate arăta că în societatea la care ne referim, sacerdoții lipseau, toate ritualurile îndeplinindu-se sub îndrumarea oricărui membru al comunității, cel mai adesea al bătrânilor, care aveau experiență în îndeplinirea ceremoniilor respective. Iar acest lucru atestă faptul că reprezentările religioase ale purtătorilor culturii cercetate se aflau pe treptele cele mai timpurii ale evoluției religiei primitive.

În concepțiile religioase ale triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit se reflectă și organizarea socială a comunității. După cum egiptenii antici construiau cavouri, cripte, piramide pentru persoanele de vază, atotputernice, tot astfel, în cultura ceramicii cu decor vălurit se înălțau tumuli. Uneori, înălțimea tumulilor atingea 2-3 m sau mai mult, dar cel mai adesea se apropia de 1-1,5 m. Aceste variații de înălțime constituie o dovadă a absenței unor reguli bine determinate, dar poate indica și o diferențiere socială în mijlocul vârfurilor conducătoare.

În societățile împărțite în clase, ca de pildă în China din epoca hanilor, înălțimea terasamentelor era riguros normată, neputând depăși dimensiunile stabilite¹³.

Începutul diferențierii sociale la comunitățile culturii ceramicii cu decor vălurit poate fi confirmat de practicarea ritualului incinerăției, stabilit de nenumerate ori de către cercetători, pe întreaga arie de răspândire a acestei culturi. Este cunoscut faptul că incinerarea morților la vechii mayași se folosea numai la moartea conducătorilor și a persoanelor de vază¹⁴. E interesant că în monumentele funerare din centrul Caucazului și din Zakavkazia¹⁵, aparținând primei jumătăți a mileniului II î.e.n., ritualul incinerării nu era practicat în tumuli obișnuiți, ci în cavouri bogate¹⁶.

Din păcate, materialul arheologic provenit din mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit este extrem de redus, ceea ce îngreunează utilizarea lui în scopul reconstituirii organizării sociale a comunității studiate. În această circumstanță, de o însemnătate hotărâtoare pentru noi este evaluarea muncii cheltuite pentru construirea unor complexe funerare sau a altora. Dacă am compara mormintele bogate ale culturii Catacombelor cu mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit după inventarul pe care îl conțin, atunci cele din

urmă ar fi din start defavorizate față de primele, prin sărăcia inventarului. Comparând, însă, construcțiile de mormânt specifice fiecărei culturi (în primul caz – catacomba, a cărei intrare era astupată cu lemne, în celălalt – cadrul din scânduri – “șrub”), devine evident că triburile culturii ceramicii cu decor vâluit trebuiau să efectueze pentru construirea mormintelor o muncă mult mai diferențiată din punct de vedere al calificării, decât triburile culturii Catacombelor.

Și mai mari vor fi aceste diferențe comparând construcțiile funerare. Deasupra mormintelor aparținând triburilor culturii Catacombelor se construiau arareori tumuli, uneori se făceau umpluturi, dar cel mai adesea, deasupra mormintelor nu se ridicau nici un fel de construcții. În schimb, deasupra mormintelor culturii ceramicii cu decor vâluit, se ridicau nu numai tumuli ci și diverse construcții din piatră și lemn, peste care se făceau în continuare depuneri de pământ și căptușiri cu piatră.

Se poate presupune că ridicarea mormintelor la triburile purtătoare ale culturii Catacombelor era realizată de un mic grup de oameni. Ridicarea acelorași morminte în cultura ceramicii cu decor vâluit necesită munca unor grupuri considerabil mai mari.

Deosebirile în ceea ce privește ritualurile funerare pot fi condiționate, după părerea unor cercetători, de factori etnici și sociali¹⁷, sau de natura morții celui înhumat¹⁸. Comparând mormintele culturii Catacombelor cu ale culturii ceramicii cu decor vâluit după construcțiile funerare, constatăm mari deosebiri între ele, acestea putând reflecta nu numai schimbări ale organizării sociale, ci însăși motivațiile caracteristicilor etnice. Pentru a argumenta cele afirmate, comparăm datinile funerare, ritualurile purificatoare și de depunere a ofrandelor caracteristice celor două culturi.

Poziția morților în înmormântările culturii Catacombelor și ale culturii ceramicii cu decor vâluit este, într-o oarecare măsură, asemănătoare – ușoara chircire a corpului, o mână întinsă, cealaltă îndoită din cot, dar sunt și deosebiri. Primii sunt, de regulă, culcați pe partea dreaptă sau stângă, ceilalți pe spate, cu o ușoară întoarcere, mai adesea spre stânga și mai rar spre partea dreaptă. În acele cazuri în care scheletele sunt culcate pe spate, picioarele sunt îndoite astfel încât oasele călcâielor se găsesc lângă bazin. Depunerea ofrandelor în mormintele culturii Catacombelor e reprezentată de ofrande- daruri: vase din argilă și, mai rar, din lemn cu alimente, oase de animale (bucăți de carne), arme, podoabe, unelte de muncă. În mormintele culturii ceramicii cu decor vâluit, ofrandele-daruri sunt mult mai modeste și reprezentate cel mai adesea prin oase de animale (piei sau bucăți de carne), arareori de vase din lemn și, în cazuri excepționale, de vase din argilă. Alte obiecte de inventar sunt foarte

rare. Depunerea ofrandelor în timpul ritualurilor purificatoare la triburile culturii Catacombelor, spre deosebire de cele ale culturii ceramicii cu decor vălurit, nu este cunoscută.

Ritualul purificator în cultura Catacombelor constă în presărarea capului și a extremităților mortului cu ocră și, de asemenea, în afumarea gropilor. Ultimul procedeu este atestat de existența în morminte a cătușelor și a unor fragmente de vase în care se află întotdeauna cărbuni. În mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, ocrul cărbunii, cenușa și așchiile de cremene (ca mijloc de obținere a focului) constituie atribute tipice ale ritualurilor purificatoare. Pe lângă acestea, purtătorii culturii ceramicii cu decor vălurit mai îndeplineau un ritual purificator după umplerea gropii de mormânt, prin ardere sau prin aducerea de ofrande purificatoare.

Comparând mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit cu ale culturii "Iamna" pot fi constatate o serie de trăsături care apropie aceste două culturi atât de îndepărtate una de cealaltă în timp (fig. 4). Asemănarea se manifestă în următoarele elemente ale ritualurilor funerare: 1) poziția și orientarea morților în mormintele târzii ale culturii "Iamna" și în mormintele timpurii ale culturii ceramicii cu decor vălurit; 2) lipsa și sărăcia inventarului, mai bine zis inexistența aducerii de ofrande-daruri celui mort; 3) lipsa vaselor din argilă; 4) existența în rare cazuri a vaselor din lemn și în cazuri de excepție a celor din argilă; 5) ritualurile purificatoare constau în presărarea cu ocră a capului și a extremităților inferioare ale mortului și, de asemenea, în ofrandele purificatoare aduse după umplerea gropii de mormânt – atestate de existența fragmentelor de ceramică și a oaselor de animale; 6) ridicarea de tumuli deasupra mormintelor.

Astfel, în mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, în paralel cu trăsăturile originale, specifice acesteia, apar trăsături înrudite cu cele distincte din mormintele culturii "Iamna", precum și a Catacombelor și aceasta se poate aprecia ca fiind rezultatul tradiției.

Totuși, înțelegerea riturilor și tradițiilor nu este posibilă decât în contextul culturii în care acestea reprezintă elementele componente. Cultura materială și spirituală deopotrivă cu aspectul teoretic, creator, încorporează în sine și aspecte ale funcționării și valorificării culturii¹⁹

În acest caz, valorificarea culturii presupune nu numai păstrarea ei, ci și transmiterea ei noilor generații. De fapt, relațiile sociale specifice, exprimate prin legătura de succesiune dintre generații, în diferitele sfere ale activităților, este numită tradiție²⁰ Fiind factorul principal în evoluția unei culturi, incluzând obiceiuri, ritualuri, gusturi, idei etc., tradiția este determinată de condițiile social-economice ale unei epoci concrete, cristalizându-se în funcție

de relațiile care o determină. Ele apar și dăinuie atâta timp cât corespund necesităților unor grupuri sociale conducătoare.

Prin cercetarea atentă a ritului funerar în cele mai vechi morminte în catacombe de pe teritoriul Ucrainei, în stepa Levoberjie se descoperă o serie de trăsături comune cu mormintele culturii "lamna". În unele cazuri, ele conțineau obiecte caracteristice culturii "lamna" (vase, fibule cu aspect de ciocan, cuțite etc.), cu reprezentări antropomorfe. În tumulii care conțin la bază morminte ale culturii "lamna", acestea sunt acoperite cu terasamente caracteristice. În acest caz, deasupra mormintelor se construiesc tumuli impresionanți, asemănători celor din înmormântările culturii "lamna".

În mormintele culturii Catacombelor de pe Don și în cele ulterioare, mult mai târziu, trăsăturile caracteristice culturii "lamna" nu se mai întâlnesc, ele apar însă din nou în monumentele funerare ale culturii ceramicii cu decor vâluit. După părerea noastră, această apariție poate fi explicată în felul următor. Odată cu descinderea în răsăritul Ucrainei, ocupată în acel timp de purtătorii culturii "lamna", a unei noi populații, cunoscută ulterior ca purtătoare a culturii Catacombelor, s-a produs amestecul acestor comunități, conducerea fiind deținută de triburile culturii Catacombelor. Procesul de asimilare s-a petrecut, probabil, prin forță. Acest lucru este confirmat indirect, prin renașterea câtorva trăsături ale ritualurilor funerare caracteristice culturii "lamna" în ritualurile funerare ale triburilor culturii ceramicii cu decor vâluit din răsăritul Ucrainei. Comparând cultura "lamna" cu cea a Catacombelor, după stadiul de dezvoltare al vieții economico-sociale, trebuie să remarcăm analogia în ceea ce privește lipsa așezărilor, precum și existența nomadismului, datorită căruia a apărut creșterea animalelor. Triburile culturii ceramicii cu decor vâluit adoptă modul de viață sedentar, totuși în ceea ce privește uneltele de producție și unele caracteristici ale riturilor funerare, păstrează multe trăsături comune cu monumentele culturii Catacombelor. După cum se vede, afirmarea culturii ceramicii cu decor vâluit are loc prin evoluția trăsăturilor specifice culturii Catacombelor, renașterea câtorva trăsături proprii culturii "lamna" și ivirea altor caracteristici noi, necunoscute înainte. Aceasta poate fi rezultatul consolidării sociale a unei anumite părți a populației culturii Catacombelor, păstrătoare a celor mai vechi norme etnice, proprii culturii "lamna", care au asimilat însă și o serie de trăsături caracteristice culturii Catacombelor. Schimbările sociale și economice apărute în noua societate cu destulă forță, pot fi sesizate în monumentele materiale ale culturii ceramicii cu decor vâluit.

Prin urmare, putem socoti că viața spirituală a purtătorilor culturii ceramicii cu decor vâluit strâns legată de producția materială, reflectă prin

intermediul monumentelor funerare ajunse până la noi, structurile etnice și sociale în care se relevă particularitățile tradiționale proprii culturilor premergătoare epocii bronzului. Structura socială nu era încă diferențiată, deși se observă deja elemente ale diferențierii. Acest lucru se reflectă în concepțiile religioase ale purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit aflați în stadiul timpuriu al dezvoltării religiei primitive – animismul.

Traducere din limba rusă de MARILENA DONEA

Bibliografie

- Diego de Landa *Soobscenia o delah v Iukatane*, 1956, -M.L.; Izdate-listvo AN SSSR, 1995, p. 273.
- O.M. Djaparidze *Arheologhiceskie raskopki v Trialeti istorii gruzinskikh plemen vo II tās do n.e. Tbilisi*, Sabciata Sacartvello 1969, p. 296.
- V.A. Gorodtsov *Rezultatā arheologhiceskikh issledovaniĭ v Tziuonskom uезде Harkovskoi gubernii. Trudā XIII AS, T.1., p. 174-225.*
- V.A. Gorodtsov *Rezultatā arheologhiceskikh issledovaniĭ v Bahmutskom uезде Ekaterinoslavskoi gubernii. Trudā XIII, T. 1., p. 211-285.*
- N.K. Kacialova *Iluenskie Kurganā, A.S.G.E., 1970, I, p. 12-124.*
- I.A. Krāvelev *Istoriia relighie, M. māsli, 1975, T. 1, p. 416.*
- M.V. Kriukov *Sofialnaia differentiatia v Drevnem Kitae. Razlojenie rodovog stroia i formirovanie klassovogo obscestva, M., Nauka, 1968, p. 190-249.*
- V.M. Masson *Ekonomika i sofialnii stroi drevnih obscestv, I., Nauka, 1976, p. 191.*
- I.A. Pāslaru *O metodike otenki odnorodnosti vāborki arheologhiceskikh puliatnikov. Novāe metodā arheologhiceskogo issledovania K. Naukova dumka, 1982, p. 169-193.*
- I.A. Pāslaru *Kultura mnogovalikovoĭ keramiki Vostocnoi Ukrainā. Avtoreferat Kand. ist.nauk M. 1983, p. 22.*
- I.A. Pāslaru *Bratcenko, S.N. i dr. Otčet ob issledovaniiah v. g. Privolie. Bezghinovo. Novoslovka, Pescianoe v 1975 g. NA IAAAN USSR, 1975.*
- B.B. Piotrovskii *Arheologhia Zakavkaziia s drevneisih vremen do I tās do n. e. Kurs lectii I.Gil, 1949, p. 132.*
- S.A. Tokarev *Rannie formā relighii i ih razvitie, M. Nauka, 1964, p. 400.*
- N.M. Zakovici *Sovetskaiabriadnosti i duhovnaia Kultura, K. Naukova, 1980, p. 222.*
- B.F. Zābkovet *Doreligioznaia epoha. K istorii formirovania ob-scestvennogo soznia, M. Izd. AN SSSR, 1959, p. 248.*

Note

1. I.A. Pâslaru, 1982, 1983.
2. Cultura mormintelor cu construcții de lemn (n. trad.).
3. V.A. Giorodțov, 1907, p. 355-357.
4. I.A. Pâslaru, 1975.
5. N.K. Kacialova, 1970, p. 7-34.
6. V.A. Giorodțov, 1907.
7. I.A. Pâslaru, 1975, 1976.
8. V.A. Giorodțov, 1907, p. 227, 234, 275.
9. *Ibidem*, p. 237.
10. I.A. Krâvelev, 1975, p. 26-41.
11. V.M. Masson, 1976, p. 169.
12. M.V. Kriukov, 1968, p. 226-229.
13. Diego de Landa, 1955, p. 168.
14. Parte a Caucaului, în sudul lanțului muntilor Caucaz, formată din Azerbaidjean, Gruzia și Armenia (n. trad.).
15. O.M. Djaparidze, 1968, 1969.
16. V.M. Masson, 1976, p. 149.
17. B.B. Piotrovskii, 1947, p. 87.
18. N.M. Zakovici, 1980, p. 13.
19. *Ibidem*, p. 16.

Lista figurilor

Fig. 1. Privolask.

Fig. 2. Bolsoi Suhodol.

Fig. 3. 1. Kamășevaha. 2. Prișib.

Fig. 4. Tabel sinoptic privind culturile: Imna, Catacombelor
și a ceramicii cu decor vâluit.

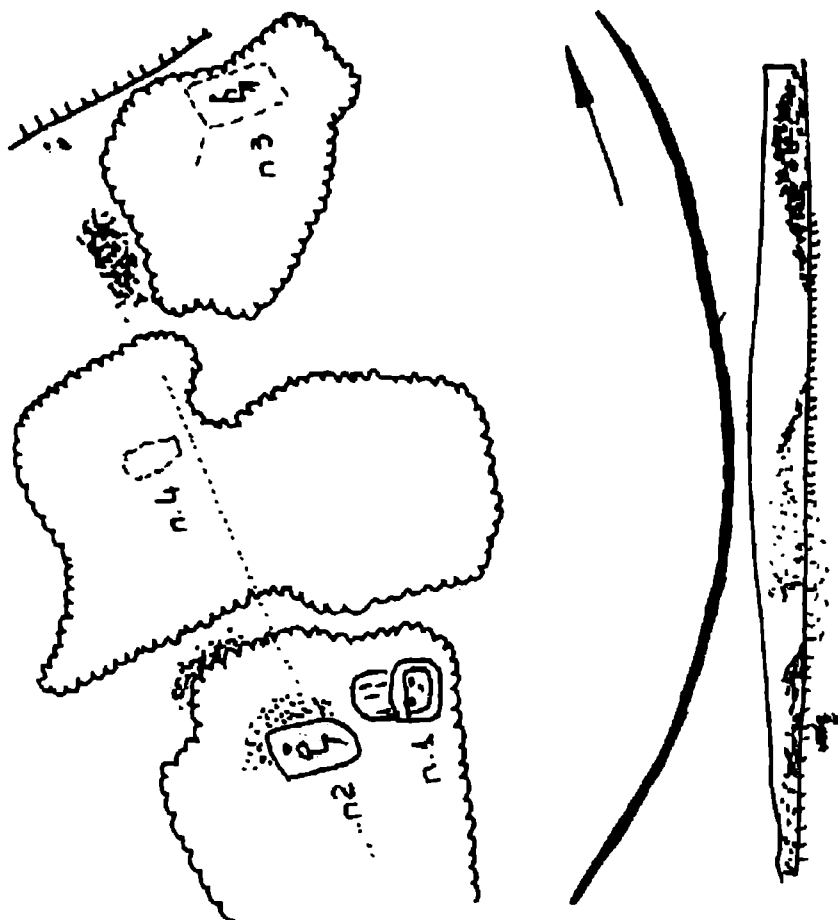

Fig. 1

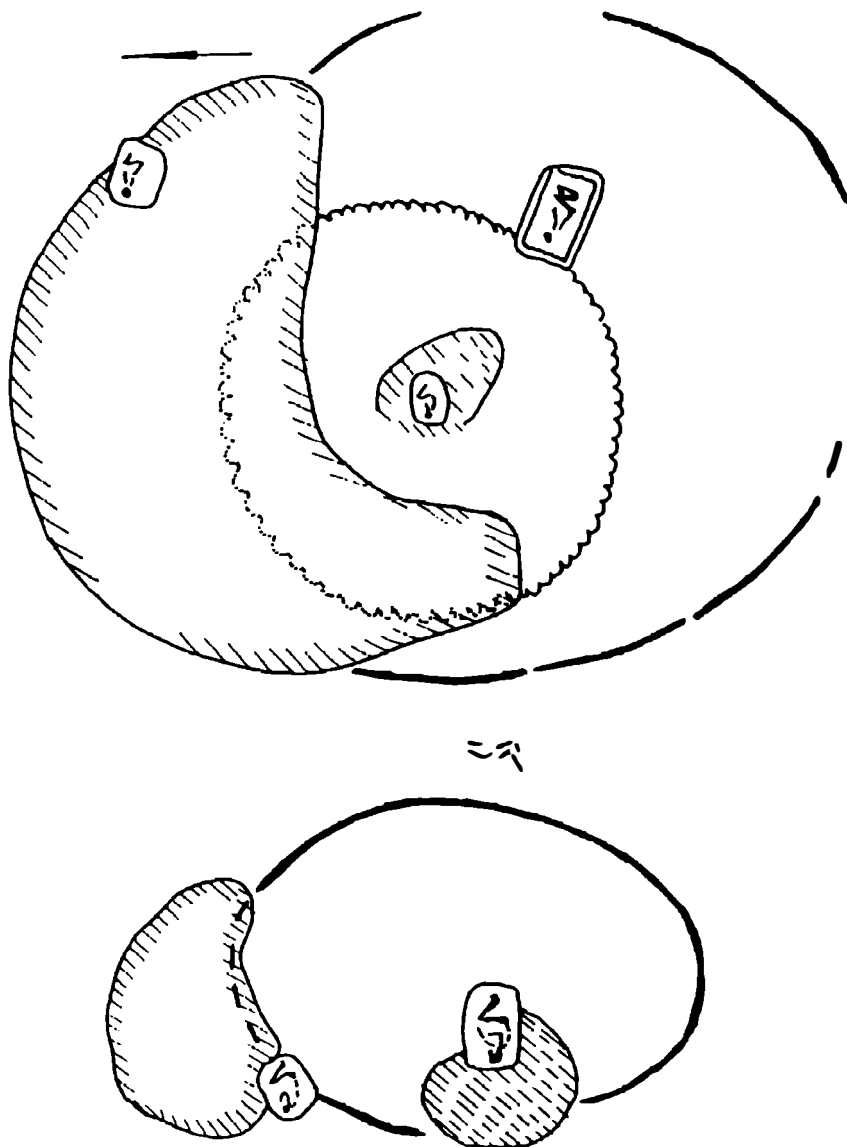

Fig. 2

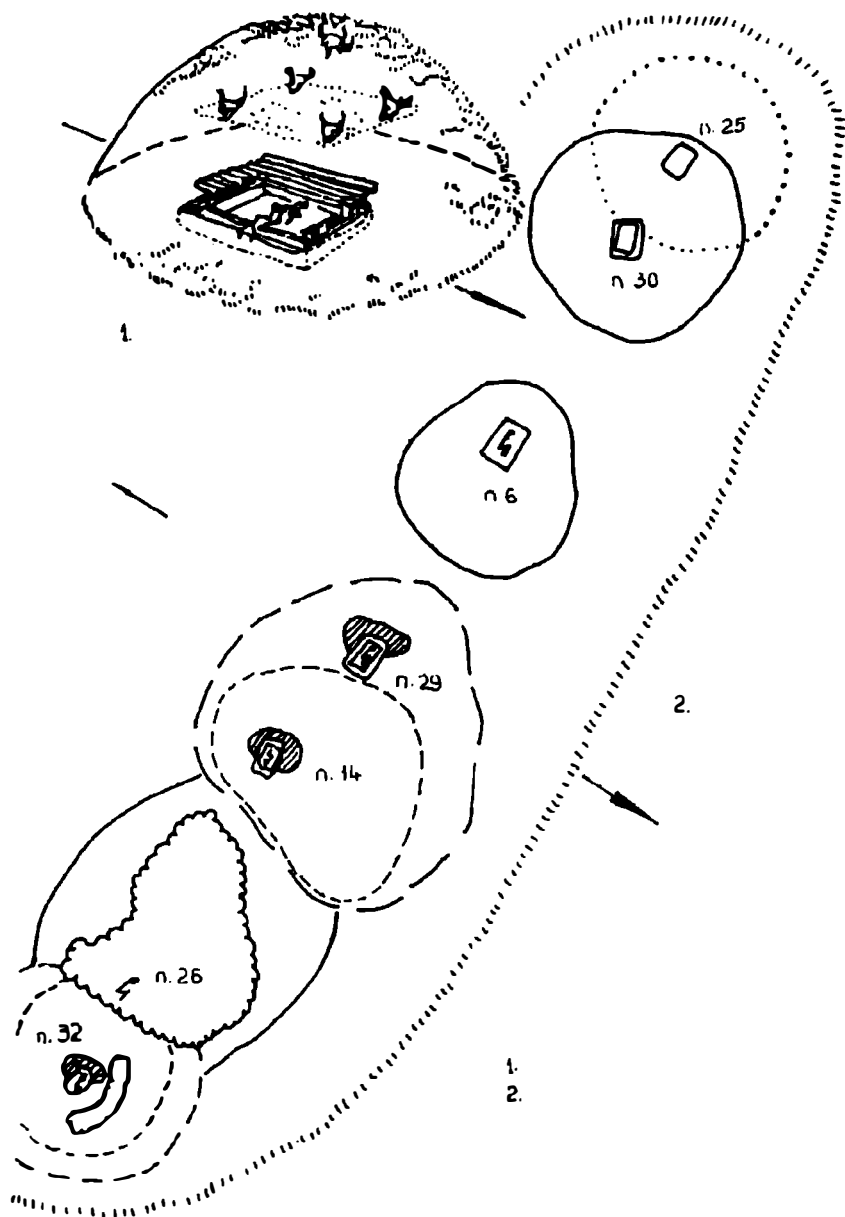

Fig. 3

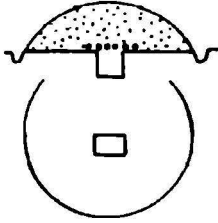
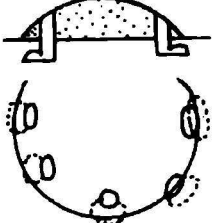
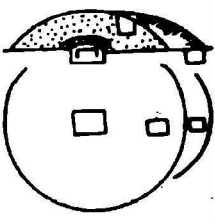
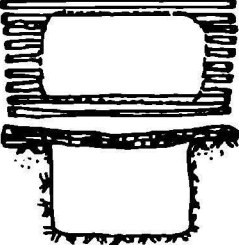
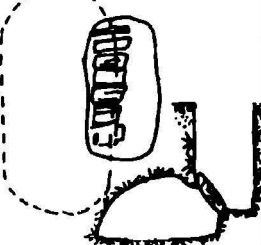
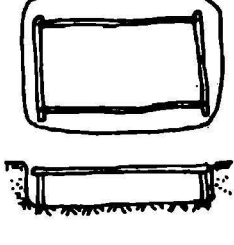
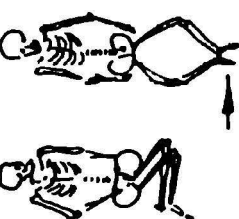
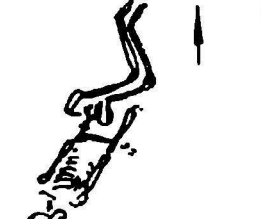
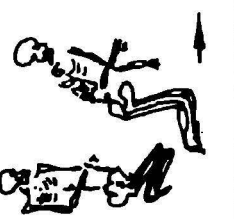
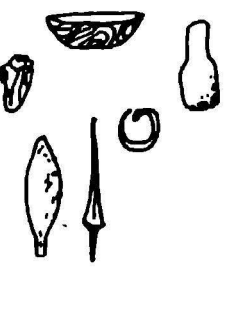

	Cultura "Iamoa"	Cultura "Catacombelor"	Cultura ceramicii cu decor vălurit
Construcții înălțate deasupra mormintelor. Local de înmormântare în curgare			
Amenajări funerare			
Poziția scheletului			
Inventar funerar			

Fig. 4